

TAFAKKUR
MONTHLY

تفکر

ناشر فعالیت های علمی-تحقیقی، ادبی و فرهنگی اقوام برادر به زبان های اوزبیک، ترکمنی، بلوچی، نورستانی، پشه یی، شغنایی و گوری.

دربیمه دوره، اوولسم کال، دویمه گنه، پرله پسی (۱۵۱مه) گنه، ۱۴۰۴ ل. کال غویی (ثور)، ۱۴۴۶ هـ. ق. کال شوال المکرم- ذوالقعدة الحرام، ۲۰۲۵ م. کال اپرېل-می

اوزبیک فولکلور شناسلیگی، تاریخی و اونینگ ادبیات ده گی اورنی

اوزبیک

محقق امان الله ضیایی

خلاصه

اوشبو مقاله ده اوزبیک فولکلور شناسلیگی، او نینگ تاریخی و فولکلور شناسلیک نینگ ادبیاتده توتگن اورنی یاریتیلگن.

کلید سوزلر: فولکلور شناسلیک، مقاللر، تاپیشماقلر، عنعنویلیک.

گیریش

بدیعی سوز صنعتی مدنییتی نینگ اینگ قدیمگی و اوزاق تاریخیگه ایگه بولگن بیر ساحه سی دیر. او نینگ کورتکلری ابتدای جماعه توزومی دورلریده وجود گه کیلگن. محنت جریانی نینگ رواجی، کیشیلر تجربه سی و آنگی نینگ ترقیاتی آغزه کی ادبیات نینگ رواجله نیشی اوجون زمینه یره تگن. انسان لر استه - سیکی تورموش تجربه لرینی، طبیعت و جمعیت حقیده گی فکر - توشونچه لرینی آبرازلری سوز آرقه لی تصوریرلش، بیان ایتیش کونیکمه لرینی یره ته باشله یدیلر. بدیعی سوز تجربه

سی نینگ اوسیشی، بدیعی دید و ذوق نینگ تکاملشیب باریشی خیلمه - مه خیل بدیعی شکلرینی، ادبی ژانرلرنی وجود گه کیلتیره دی. شو طریقه بدیعی سوز یازوو و یازمه ادبیات دن کوپ و قتلر ایلگری آغزه کی ایجاد شکلیده پیدا بوله دی همده یازمه ادبیات نینگ وجود گه کیلیشیکه زمینه حاضرله یدی. او آغزدن آغیزگه، اولادن اولادگه، دوردن دورگه اوته دی. بیراق او تدستلب قنده ی بتره یلگن بولسه، هر قچان هم عیناً شو حالیکه سقلنیب قالمه یدی. بلکه ایجاد قیته ایشلنه دی. توری خیل اوزگیشلرگه اوچره یدی، ینگ - ینگ معلوماتلر بیلن باییدی. ینگ تاریخی شرایط گه موافقلشه دی، کیینگی یره تیگن اثرلر بیلن بیرگه یشه یدی. اوزاق عمر کوره دی. شو بیلن بییر قطارده یازمه ادبیات نینگ تجربه لریدن ایجاد فایده له نه دی. آغزه کی ادبیات نینگ بو توری حاضری زمانوی ادبیات ده «فولکلور شناسلیک» دیب اته

له دیگن کتته بیر ژانرنی تشکیل ایتنه دی. **ادبیاتلر تحلیلی و میتودلوزی**
اوزبیک فولکلوری نینگ سوز صنعتی اساس لنگن ژانرلر تیزی می داستان، ایرتک، قیصه، روایت، نقل، افسانه، میف، لاف، لطیفه، مراسم فولکلوری، باله لر فولکلوری، آغزه کی درامه، مقال و حکمتلی سوزلر، افسون، آلقیش و قرغیشلردن عبارت دیر. فولکور هر بیر خلق نینگ معنوی بایلیگی همده الوغ قدریتی دیر. انسان نینگ معنویتی نی یوکسلتیریشده خلق آغزه کی ایجاد نینگ اورنی حقیده گپ کیتیر ایکن، اصلیده، بو جریان باله نی توغیلشیدن باشلنه دی. آنه لریمیز، مامه لریمیز ایتگن اله لر، ایرتکلر، تیز ایتیشلر، مقالر و قوشیقلر باله نینگ تیلی و دنیا قره شلری شکللنیشده علاحیده اهمیت کسب ایتنه دی. هر بیر یاش وکیلرینی بیرده ی قیزیتیروچی خلق اوینلری ایشه باله نینگ هم عقلا، هم جسمان اولغه یشیده مهم عامللردن بیر حسابلنه دی. شونینگ

دیک هر بیر خلق نی تیل بایلیگی بیرینچی نوبته، اونینگ فولکلوریده نمایان بوله دی. بیرار بیر خلق نینگ قنده ی خلق لیگینی بیلش اوجون اونینگ خلق آغزه کی ایجاد نی اوگنیش ضرور. فولکلورده خلق نینگ تیل امکانتیلری، مشاهده طریزی، ایجاد قوتی، عکس ایتکن بوله دی. علامه هادی ظریف: « فولکلور اثرلرینی نینگ علمی و بدیعی قیمتی اولرنینگ لغت بایلیگی بیلن بیلگینه دی» - دیگن ایدی. برچه دور تیلشناسلرینی خلق پوبتیک ایجادینی اورگنیش قیزیتیریب کیلگن. محمود کاشغری زمانیدن تا بگون گه قدر خلق آغزه کی ایجاد حقیده نیمه بیکی ایتیلگن بولسه، بولر نینگ بری بویوک میراث نی اورگنیشگه اوزی نینگ مناسب اولوشینی قوشگن. فولکلور ایجاد نمونه لری خلق نینگ بایلیگی حسابلنر ایکن، اولرنی اورگنیش هم همه وقت دالضرب مسأله لردن بیر بولیب کیلگن. ... ۳

فراغی نېنگ د وړوڼده افغانستانلی سیاسی

شخصیت لړینګ اوړنی (۲)

ترکمنی

معاون محقق روزی محمد عمر

فراغی نېنگ غوښغلارېندا افغانستانلی سیاسی

شخصیت لړی نېنگ اوړنی

الف- شاعرېنگ غوښغلارېندا احمد شاه ابدالی نېنگ اوړنی
خراسان و هندوستاندا بیرینجی افغان دولتی نېنگ بنیانگذار و اساس چپسی، احمدشاه؛ بابا و ابدالی لقبی بیلن تانالان احمدشاه ابدالی؛ محمد زمان سدوزایی نېنگ اوغلی ذوالفقار خان سدوزایی نېنگ اولی (کتنه) دوغانی دېر. احمدشاه ابدالی ۱۷۲۶- ۱۷۲۸ میلادی بیلار آرا لېغېندا هرات شهرینده باشغا بیر روایتا گورا ملتان دا انهدن دوغانیور.

نادرقلی افشار ۱۱۶۰-نجی هـ ق (۱۷۴۷-میلادی) بیلی، جمادی الثانی آیی نېنگ، یکشنبہ گيجه سینده اوژ خیماسېندا اوخلاپ یاتان وقتېندا محمد خان قاجارېنگ مشوره سی بیلن اوژی نېنگ غورا بجلاری (محافظ لاری) بولان؛ موسی بیک ایرلوی، صالح محمد قرقلوی و محمد قلی خان طرفېندان اولدور یور. اونونگ اولوشی بیلن تخت و سلطنت تارتیشبقلاری باشلان یور. احمدخان ابدالی فرصت دان فایدالانېپ، نادرشاه افشارېنگ افغان عسکرلری بیلن قندهارا غارشلی یولا چقبورلار. نور داغی نېنگ الماسی (الماس کوه نور) و نادرقلی افشارېنگ هندوستاندان آلېپ گلن جوهرلرینی هم اله آلیور و قندهار شهرینه گلیپ «درانی لار» دولتی نینگ اساسېنی غویور. (سیدی، ۱۳۸۸: ۷۲)

احمدخان ابدالی قندهارا یتیشندن سونگ ۱۱۶۰-نجی هجری قمری (۱۷۴۷-نجی میلادی) بېلېندا نور محمد غلجایی نېنگ مشوره سی بیلن، غلجایی، اوژی بیک، بلوچ و تاجیک خان لاری و یاشولی لارېنی بیر اولی مصلحت یېغناغېنا (جرگه) چاغبر یور. بؤل جرگه ۱۱۶۰-نجی هجری قمری بېلېندا، حاضرکی قندهار شهری نینگ یقینېندا بیرلشن شیرسرخ زیارتی، نادر آباد نظامی قلعه سېندا دا بولوپ گچيور.

۹-گون دوام ادن بؤل یېغناق (جرگه) دن سونگ، صابرشاه کابلی نینگ پیشنهادی بیلن ۲۵ یاشلی احمدخان ابدالینی سلطان یا حاکم دیپ سایلایورلار و اونونگ باشېنا تاجېنگ درگینه بوعدا یېنگ (باشېنی) خوشاسېنی غویورلار. احمد خان ابدالی حاکم دیلیپ اعلان ادیلندن سونگ، پادشاه لېغېنی اوسدورېش اوچین هندوستان و ایرانا غارشلی غوشون سوروپ اوژی نینگ پادشاه لېغېنی اوسدور یور. (میرزایی، ۱۳۶۶: ۳۵)

احمد خان درانی ۱۷۴۷-نجی میلادی بېلېندا اوزباشداق افغان (اوغان) دولتی نینگ اساسېنی غویانېندان سونگ ۱۷۵۴-نجی میلادی بېلېنگ ۶-نجی اگوست آيېندا و ۱۷۵۵-نجی میلادی بېلېنگ ۲۸-نجی مارچ آيېندا تورکمن لره احمدخان درانی طرفېندان ایکی گزک خط (نامه) يوللانېلور.

بؤل نامه لاردا؛ محمد ولی خان، آمانلیق خواجه حسن اون بیگی، آدینه قېلیچ، گوندوغدی، چالېش خان چرکز اون بیگی، دوست علی، آنا محمد، مصطفی، شیر محمد، سلیمان، منگلی خان و عوض گلدی یالی تورکمن سرکرده و خان لارېنا يولزلیپ اولاردان یاردام ایسته یور. (محمد حسن خان، ۱۸۸۴: ۳۴۷)

نادر افشارېنگ ظلمېندن ازیلن تورکمن لر احمد خان ابدالی نېنگ خط (نامه سېنا) مثبت جواب بریپ، تورکمن یاشولی لاری؛ خان لاری و وکیل لرینی احمد شاه ابدالی نېنگ یانېنا يولېلورلار. نتیجه ده، احمدشاه ابدالی بیلن دوشوشېغا غایدان خانلار و سردارلار درک سیز یتيورلار. بولارېنگ آراسېندا مخدومقلی نېنگ دوغان لاری عبدالله و محمد صفا هم يوللويدير. بؤل فاجعه لی واقعه بارادا مخدومقلی فراغی؛ «عبدالله، ترک ایله مه بؤ مکانی، بولار گلمدی و چودر خان» آتلی غوښغلارېنی یاز یور. ...

نوم مقایسه خرنونی ات دری زفېند

شغنانی

سرمحقق خیرمحمد حیدری

نوم تعریف: نوم کلمه یدی، انسون، حیوون ات دگه چیز وی قتیر نوم ذاذج سؤد (۱) مثال: احمد، کریم، نسیم، قارج (اسپ)، ینتم (خرگوش) درخت ات دگه.

نوم خرنونی ات دری زفېند خاص نوم، عوم، ذات، معنی، معرفه، نکره، زمون، مکون، ییو (مفرد)، لپ (جمع)، لپ نوم (اسم جمع) ات تصغیر نوم تی تقسیم سؤد.

۱- خاص نوم: خاص نوم یو نوم ادې، آنبکار نفر ات یی چیزتی دلالت کبنت. یر یگه عبارت تی: یو نوم ادې، عوم نوم مأفېد؛ مثال: خرنونی زفند- علی، احمد، خرنون، بدشون، کابل، افغونستون ات دگه یین. دری زفند خاص نومېن مآذ: محمود، کریم، کابل، افغانستان، آسیا، افریقا، شغن، بدخشان ات دگه.

خاص نوم ته قرت زفېند جمع چیداو نه بافت، غیراس دی یدی یک رنگی، یکدگر مغوندی معنی ذبن ات دقېسېن؛ مثال: خرنونی زفند- عدیمېن، ملالاجینېن، محرمېن ات دگه. دری زفند- ناصر خسروها، فرخی ها، جام ها، بیدلها، امان الله ها ات دگه.

۲- عوم نوم: عوم نوم قرت زفېند (خرنونی ات دری) یو نوم ادې، نومېن همجنس قیېن. یا داذا نومېن ادې فکث اس یی جنس قیېن؛ مثال: خرنونی زفند- چارک، فکث چارکېن؛ رنک، فکث رنکېن؛ قارج، فکث قارجېن؛ گل، فک رقم گلېن ات دگه. دری زفند- مرد، زن، اسپ، درخت، کوه، گل، مرغ، میوه ات دگه.

۳- ذات نوم: ذات نوم یو نوم ادې، وی وجود پی وېث وابسته قېد، نه پی اچیزگه؛ مثال: خرنونی- کتاب، خېم، دېوال، انسون، ژیر ات دگه. دری- کتاب، چشم، دیوار، باغچه، میز، چوکی، الماری، سنگ، انسان ات دگه نومېن.

۴- معنی نوم: معنی نوم ته وی نوم لوقېن ادې، وی قداو ته پی وېث مربوط نه سؤد ات پی دگه چیز ته وابسته سؤد؛ مثال: خرنونی- وین، علم، عقل، خبی،

بدی، سفېدی ات دگه. دری- هوش، علم، عقل، خوبی، بدی، بلندی، سفیدی، سیاهی، دانش ات دگه. داذا تیر نومېن خو ذات تېث درک چیداو ارد نست، پس ماشأم مجبور ادې دېف پی اچیزگه نسبت داذا؛ مثلاً: خوب آدم، بدوخت، بلند درخت ات دگه.

۵- معرفه نوم: دی نوم ته ناشناختا نوم مس لوقېن. یدیو نوم ادې، نغوریج ارد یو آنبکار قېدا یا نغوریج وی فهمت (۲) دری زفند ظاهری علومه معرفه نوم اندنست، ات اکدی رقم ته "این ات آن" اشاره کلمه یین قتیر نېنون ذاذج سؤد. (۳) مثال دری زفند- حسن را دیدم، کتاب را خریدم. یودندحسن خاص نوم ات معرفه ات" کتاب" معلّم ات معین نوم؛ دوند جهت اس لوقداو رقم معلّم ادې، پېنن از پېنن بین وی نفر ات وی دؤست کتاب بارآندی گفتگو سذج. خرنونی- دم کتابم وز نقشت، وی غذایم وینت، یم خه وخت یت. خرنونی زفند"یم، ید، یو" معرفه نوم علوم یین.

۶- نکره نوم: نکره نوم ته وی نوم لوقېن ادې، نغوریج ارد معین ات مشخص اس پېنن نست یا پېنن اس پېننی دی بارآندی نه یندج. خرنونی زفند نکره نوم علومه یین "یو ات یی" کلمه یین؛ مثال: ییو یت ات ییو تويد. یی اوازم یند. یی نفرتويد ات دگه یت. دری زفند نکره نوم علومه تنکیر "یاء" ات وم المورف "یی" مثال: کتابی، مردی، خانه یی، دانایی (۴). نکره نوم ته دری زفند بعداس "یک" ات "یکی" کلمه یین یادد؛ مثال: یک شاگرد. یکی بود یکی نبود، یکی مرد دانا چنېن گفت. اما اگه "یک" کلمه حساب چند نېنون ذید، ید کلمه عدد: نه نکره نېنون؛ مثال: یک کتاب دیروز خریدم و یک کتاب امروز. یا نوم ادې بعداس "یکی" کلمه یادد، مثال: یکی گربه در خانه زال بود.

۷- زمون نوم: زمون یا وخت نوم ادې، زمون نېنون ذید؛ مثال: خرنونی- سارکی جیف، ...

۳۵

به نام خداوند لوح و قلم

د سرمقالې پر ځای

پشه يي

اجواس داستان (۵)

ډوگرای میګن کانتې نه مې لمې دویمه انچه دي کېګم او ونته وله به مه بکار او صواب داره کال لمې آلی خبر کېګم او سبا انتې تو پچېل حال آلي خبر کېګم.

آجواي مېګن خديي امه شره رحم ککن خیر او نيکي لميس وستي دېچمان شر او فساد اوداي رشه چمان اېکالي نوننگي سال انشالله بختور سال شي بو اېم کوپېک واش رحمت شي تارا بلکل ميخول کوپوا شي وري جنگ او جګړا به کدای منجاي پڼ صلوا او شېم په اواز شي وري جوانا به تعليم او سبقه انتې زور دېوي شي.

ډوګراب بوجوپېتا مېګن اجوا تو اما جمنا ډشتالايان آبي توبو بکار نيت داريګي دو ديګر مېنې اويام جمالي مکتبې اېچ تېنه اوداي بوخوشال گومان کاګم تي انتې نصيحت کووای اېک او بکار پند لېږوي اېچ بالوکول تو کاکا چکليټ مېګن خپا اېچ مېګن کاکا چکليټ انتې سودام شي ارکودن لشيګم يا شکان گرېګا يا بيل استي کوچاس کټای پاک کېګي له دواس کټاپاک کياپک بر او او لوړېک جم چېلي. بي نماز بېنچ کم طاقت بوړپڼ آس خوارادی قوې شي مې ملتنا کومک ککم ونته وله اوداي ورک اېرېګم مي مېنه اوداي مېک ککن مېګن اويام پم گوشنګي چيلام بايد بدل کمي.

آجواي مېګن ډوګرا لايام راست ميمي چارام نشي ميسه شکان او کوچاس پاک کېکيدي ساتم وتېګم او اروام پرمېلېګم وطن او خلګه انتې سودام شي فکر که اما افغانا دشمننه امه شره کوپک حال انچه ويويا شي تانک منجه ډپه ليويا آن اصل شره معلوم نشي خو منجه انچال او مارچال اېمان.

ډوګرا: ياره اجوا لايام خديي تينا سولي قبول ککن او اما وطنه وري صلحه او آرامي منجيګه اچه گن نه مولاګم کانتې الله س عز به گرفتار او منجان نفاق او بد بيني شي اعتبار منجاي پوا شي.

اجواي مېګن ډوګرا لايام جم اغت نيت کوچه شي تاګي جو پوا ارا دا انساني اخلاص راستي او صداقت نه نيت و حدت او محبت

فراغی نېنگ د وړو نډه
افغانستانلی سیاسي...

نتیجه ده، احمدشاه ابدالی بیلن دوشوشېغا غايدان خانلار و سردارلار درک سيز يتيؤرلار. بؤلارېنگ آراسېندا مخدومقلى نېنگ دوغان لاری عبدالله و محمد صفا هم بؤلؤيدېر. بؤل فاجعه لی واقعه بارادا مخدومقلى فراغی؛ «عبدالله، ترک ايله مه بؤ مکانی، بؤلار گلمدی و چودر خان» آتلی غوشغؤلارېنی يازيؤر. نتیجه ده احمد خان ابدالی ۱۷۷۲-نجی میلادی يېلېندا (۱۱۸۶ هـ.ق) جمعه گيجه سى، رجب آيې نېنگ ۲۰-سينده عالم دن اؤتيؤر.

تؤرکمن لر (يؤمؤت لار و گوگلنگ لر) ايکى سبب بيلن؛ تئورکمن لرېنگ دولتى بؤلان قاجار دولتيندن حمايت اتمه دی لر.

بيرينجى دن؛ قاجار خانى محمد حسن خان، نادر افشار بيلن اورؤشانېنده ۱۸-تؤرکمن لر اؤندان حمايت اتدی لر، سببى تئورکمن خلقي، نادر افشارېنگ ظلمېندان كؤپ ايريګن تيلر، باشغا بير طرفدان هم قاجار خانى كآبیر يخشى وعده لری تئورکمن لره برنتى، اما حاکميتنه يتندن سؤنگ وعده سينه عمل اتمه دی. شؤنؤنگ اؤچين تئورکمن لر ايکى سيندن هم ال اؤزؤپ احمد خان ابدالی بيلن بؤلؤپ، اؤندان حمايت اديشيني ايسته دی لر.

ايکينجى دن؛ مذهب حقېندا كؤپ اختلاف و غارما-غارشى لېقلار بار اکن. تئورکمن لر سنى و احمدخان ابدالی هم سنى اکن، ايکى طرف هم سنى مذهبينه دگيشلى بؤلانديقلاری اؤچين اؤندان حمايت اتديلر. شؤنؤنگ اؤچين چوديرخان آتلى اؤزلى نېنگ بيک سرکرده و

يېلدا دؤغؤلېپ ۱۸۷۹-نجى میلادی يېلېندا عالم دان اؤتؤيدېر. ۱۸۷۲-نجى میلادی يېلدا بندر کمال خان و چهار بورجک دن سياحت ادن، جنرال گولدسمدينګ سکرترى «ايوان سمت» شؤيله يازيؤر: سردار کمال خان سنجرانى بلوچ لارېندان و ابراهيم خان چخانسور و امام خان رودبارېنگ دوغان-اؤغلان لارېندان حساب لانيؤر. اؤلارېنگ همه سى نېنگ باباسى جان بيګ حساب لانيؤر. جان بيګينګ؛ خان جان، اسلام خان و نواب خان آتلى اؤچ اوغلى بؤلؤيدېر. خان جانېنگ اوغلى ابراهيم خان چخانسورينګ حاکمى، اسلام خانېنگ اوغلى امام خان؛ حسين آبادېنگ حاکمى و نواب خانېنگ اوغلى سردار کمال خان بؤلؤيدېر.

بار بؤلان چشمه لره گورا؛ کمال خان اوغان، تئورکمن لرېنگ حربى حرکت لری بيلن يؤز-يؤزه بؤلان دورونده اوغان حربى يولباشچى لارېندان بيىرى بؤلؤپ دېر. «مخدومقلى به روايت مخدومقلى» عنوانلى مقالادا آيدېلشى يالى کمال خان اوغانېنگ تئوت يېل تئوره گينده ادن حرکتى مخدومقلى فراغى نېنگ دؤرمؤشى بيلن بير دورده بؤلانديغى آيدېليؤر. بؤل دور ۱۱۷۶-نجى هجرى قمرى يېلى (۱۷۶۲-نجى میلادی يېلى) مخدومقلى فراغى نېنگ ۳۰ ياشېنا غابات گليپ بيليؤر. بؤل دورده تئورکمن لرېنگ حربى حرکتى لری هم غؤتاريؤر. (احمدى، ۱۳۷۸: ۲۲۸) بؤل معلوماتا گؤر؛ کمال خان اوغان، مخدومقلى فراغى نېنگ دؤرمؤشېندا رول اؤينان تاريخى بير کيشى ديګى و اؤنؤنگ غوشغى لارېندا هم آدى گچن ليګى بارا دا هم نيجه چبقارېپ بيليؤرېس.

مخدومقلى فراغى نېنگ «يؤز اورسانګ» عنوانلى شعرى نېنگ بير بيتينده کمال خان

تئورکمن ديلينده ساده سؤزلردن، همه لره دؤشؤنکلى بير ديلده يازيېدېر. شاعر تئورکى، فارسى و عرب ديللرينه دؤلى حاکميتى بؤلؤيدېر.

فراغى دورونينګ حاکم بؤلان سياسى، اجتماعى و اقتصادى غېنچېلېقلارېنى اؤز غوشغؤلارېندا دؤشؤنديرماګه چالېشېدېر. شاعر شعرلرينده آدم لاری بيرليګه، دوست-دوغانلېغا، عدالت، دؤغرؤلېغا چاغېرېدېر. ينه بير طرفدان، تئورکمن لرېنگ سياسى ياغدايى دؤغرؤسېندا گيجه-گؤنديز آلادا دن بير سياستچى دېر. اؤل تئورکمن لر تيرره-طايفالارېنى بيرليګه دعوت اتيؤر و اؤلاری مرکز لشن بير دولت غؤرماقلىغا تشويق اتيؤر. مؤنؤنگ اؤچين تئورکمن لرېنگ سياسى دؤرمؤشى حقېندا غېزېقلانان بير شاعر دېر. اؤل دورده تئورکمن لر، غؤنگشى دولت لر جملهدن افغان دولتى بيلن دوست لېقلى غاتناشېغى بؤلؤيدېر. تئورکمن لر، ۱۸-نجى عصرېنگ اورئالارېندا احمد شاه درانى طرفېندان غؤرؤلان افغان دولتى بيلن هم يقين دان صميمى غاتناشېغى بؤلؤيدېر. بؤل خوش نيت لى غاتناشېقلار فراغى نېنگ غوشغؤلارېندان هم اؤز بيانېنى تاپيېدېر.

احمد خان درانى اؤز باشداق افغان (اوغان) دولتى نېنگ اساسېنى غؤيانېندان سؤنگ ايکى گزک خط (نامه) يؤلانلييؤر. بؤل نامه لاردا؛ محمد ولى خان، آمانلېق خواجه حسن اؤن بيګى، آدينه قېلېچ، گؤندؤغدى، چالېش خان چرکز اؤن بيګى، دوست على، آنا محمد، مصطفى، شير محمد، سليمان، منګلى خان و عوض گلدى يالى تئورکمن سرکرده و خان لارېنا يؤز لنيپ اؤلاردان ياردام ايسته يؤر. کمال خان اوغان، مخدومقلى فراغى نېنگ دؤرمؤشېندا رؤل اؤينان تاريخى بير

منجېگه نه اېگ جان جانې حرام خوري ظلم او ناروا انسان او انسانيت انتې فکر نه کېک محبت ايگري او ليگري منجاي نېگي فلاکت او نستي منجېگه اچه گي.

امه بنسډگان آيمان بنديگي درکار شې خداي انتي عبادت او خديس مخلوقستا اطاعت درکار شې مخلوق کوچه بنسدا اشرف او تمام کايښتس نعمات بندياني اکرام به وي شن شکر کېک او جانيس پينگي ارکوتي پله عشق صداقت کېک معرفت او اړيس سکون منجېگه اچا اتفاق اعلي او جايه لام شې امه الله مخلوقه کوچه ورېنچ اوداي عبرت نه گوراگمان تارا کاو اتفاق پله گني گني مشکلستا حل کي گن گران بارستان ايگتو مينابدي گذارا اېبه وري حال اوداي خبر داريانگ او ايگتو کتا ارکوتي کارستا پورا نى گن مم ۳۰-۴۰ سال پورا ورېنجه پلا ياري او دوستيم شې مېنا بوخيصى يادم شن، مېنا بيل بيل ذاتي شن اى تيوريس خرېم شره تجاوز نه کاگن اگه کوتي بدماشي کفا چار يانېچ لمبى بياگن الهه گالا جا گنگنا کى گن وړى اوريانگ تاگي تازندا لېل پېتا نه بيا، کرېکي ايگتو زندگيا اېگتو او لمستا اېگتو او اتفاق پله مونده پولي گن.

ايدواس اى ورېنچ بو سخت ال اوډا لايه نيوا کوما حالته اېک ورېنچ کنده جى گن شفاخانه بل امبلي او بو روند امبلي که نمڼ نيتا شفاخانايه پولي گن ډاکترانه دسستي عاجل کوتايه اته لي گن يو اشې انتې بو ضرورت داراېک ډاکتر پوراې امبلي نېنچ مېنا اشېم گورا مېنا اشېم گورايه وخته جمدي پچکنا اي ورېنچ بو وارخطا ورېنجه منجه ورېنچ ته يمن پورا بېک بېک ډاکتر انتې مى کن!

ډاکتر صاحب يو مېنا خاندان کوچاي آس اما اشين مېست شې مم بايد آش دمې!

ډاکترې مي گن دووباسى سى آش اودي گوراگم ورېنجي مي گن سي سي شره نه مولاگم دبوچکا اچه اشېم دېگم پورا اوروندي ناي اگي کوما حالتي نېت.

مم ميس غيرت او مينا کوچه صداقت انتې هيران او تا اېت جا چرته آم بوپانا لشېگم باري گي بارا پشيه آلي گن دويا چار ورېنچ تياگن آلي گن کاپانا اوديا چنه گا اخري دوچند بياگن اوته بارستا جايه پولي گن خورگي ارکو خوشيړيني، چربو، مړچ، جواني باديني، انډيه بومزايدي اېگن مم کودنگه پې لډوان تيت خصوصاً فارمي کوکوړ دنده منجاي پې او انډي چېو پوړى وئېگم روند شرى پېوجايه پولي گن او اوديم خوشال بياگن.

(خېړنوال عبدالملک لاموال)

بیرنأچه تورکمن ییګیتلری بیلن قندهارا طرف یوللادېلار. (گلی، ۱۳۶۶: ۱۰۱)

تورکمن لر احمد خان درانی نېنګ اوغان (افغان) خلقلاری نېنګ اوزباشداقلېغی اوچین آلېپ باران ایشلرېنی نظردا توتوپ، شونونګ یالی تورکمن خلقي نېنګدا ارکین لیګه چېقماغېنا اوندان حمایت بولار امیدى بیلن احمد شاه ابدالی دان حمایت اتمک ایسته دی لر. مخدومقلی فراغی «عرش اعلايا» عنوانی شعرینده احمدخان ابدالېنى شویله ذکر ادیپ گچيور:

يا احمدشاه یرده یاییلېپ چاوینګ آدینګ آسمان گیدر عرش اعلايا گلن نوکړینګ دیر، گلسمه یین آوینګ بییک لیک زینه سین قال پایا-پایا ایرانه قیلیچ اور، یوروت سپاهی باشینګدا برک بولسون دولت کلاهی همایون داغیندا، شیرلرینګ شاهى گویا بیر نهنګ سن، موج دریایا بیسه لرینګ او آنگتایان شیرى سن رومستان بینى سى دوونګ بیرى سن زال اوغلى نینګ آلماز، پیکان تیرى سن گوشتاسپ اوغلى دک بللى بالایا پیشینګ ایران بولسا، پشتینګ توران دیر دوست ایشینګه خوش وقت، دشمن حیران دیر اقبالینګ آچیلار، ایشیم روان دیر مرحمت نظرینګ سالسانګ بیرجایا فراغى دیر، رواج بېرسن سن دینى شاه لارینګ شاه لاری اسلامینګ زینى امرینګه مطیع ات ایران زمینى روز و شب نالیشیم بو دیر خدایا (فراغى. ۲۰۱۲: ۲۹)

ب- شاعر ېنګ غوښغولارېندا کمال خان اوغانېنګ اړونى

کمال خان اوغان ۱۹-نجى عصردا ياشاپ گچن بلوچ سردارلارى نېنګ بېرى حساب لانيور. کمال خان اوغان ۱۸۰۰-نجى

اوغان دان يادلاپ گچيور.

مخدومقلی گرچه بختينګ شور بولار شیرين ايلار، پير دولتينګ يار بولار غم سندن ساوولار، دردينګ اګسى لر کمال خان اوغان دک، آرا يوز اورسانګ (فراغى، ۱۳۸۳: ۲۲۰)

باشغا هم "دوکر بولدوق ياشېمېز" عنوانی شعرى نينګ بير بيتينده مخدومقلی فراغى کمال خان اوغان حقېندا سؤزلأپ، شویله دييور.

مخدومقلی ديدى جانېنګ دیرليگينه مسلمانى قویما کافر خورلۇغنا رواج برگيل يۇمۇت، گوگلنګ بيرليگينه اول کمال خان اوغان بولسۇن باشېمېز (فراغى، ۱۳۸۳: ۲۱۰)

نتیجه

مخدومقلی ۱۸-نجى ميلادى عصر-ېنګ اورتاسېندا ياشاپ گچن شاعر، عالم، بيليمان و فيلسوف لردن بيرى حساب بوليور. باشلانغېچ اوقووسېنى اوژ اتاسى بولان دولت محمد آزادى نېنګ يانېندا، سونگى بيلن، خيوه، بخارا مدرسه لرینده آلېپ، هندوستان و افغانستانا سفر اتيور. مخدومقلی چاغالېقدان دینى و عرفانى علم-بيلمينى آلېپ اونگاعمل اتيور. مخدومقلی قرآن شريفدن تأثیرلنيپ و شعرلرينګ مفهوم و مطلبينده و اوندان (قرآن شريفدن) فايدالانيور. مخدومقلی فراغى عمرى نينګ هر باسغانچاغېندا بييک واقعه يوز برن، واقعه لاردان غاتى تاثيرلنيپ، بول واقعه لارينګ غارشى سېندا ديم-ديک دوزوپ مجادلّه اتيور. سونگقى وقتلار اتاسى و استادى دولت محمد آزادى نېنګ يانېندا بولوپ، زمانېندا يوز برن واقعه و حادثه لاردان اونونگ بيلن غايغېداش بولان.

مخدومقلی فراغى اوژ دورى نينګ بييک شاعر و بيليمانلارېندان بيرى بولوپ، او تازه قاعده لار اساسېندا اثرينى و شعرلرينى،

کيشى ديگى و اونونگ غوشغى لارېندا هم ادى گچن ليگى آيدېنګ گوزوليور.

مخدومقلی فراغى نېنګ "يوز اورسانګ" و "دوکر بولدوق ياشېمېز" عنوانى شعرلرينده کمال خان اوغان دان ياتلاپ گچيور. مخدومقلی فراغى تورکمن خلقي نېنګ اقبالى و گلجگينى دوشونپ، باشغا ملت لر و خلقلار شول جمله دن افغان (اوغان) خلقي بيلن يقيندان آراغاتناشېقدا بولجاق بولوپ، غاتى حرکت لر اتيور و بول يولدا ايکى دوغانى؛ محمد صفا و عبدالله نى هم الدن بريور.

اولانېلان چشمه لر(منابع و مأخذ)

۱-احمدى، حسن. (۱۳۷۸). جغرافياى تاريخى سيستان. تهران. ۲-سارلى، اراز محمد. (۱۳۷۷). پژوېش هاى در ادبيات ترکمن. مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسى.

۳- سديدى، سيد نظيم. (۱۳۸۸). د مخدومقلی فراغى ياد. کابل، مطبعه شعب ۴- فراغى، مخدومقلی. (۲۰۱۲). مخدومقلی اثرلر يېغېندېسى. چاپا تيارلان: انه قربان عاشروف، عشق آباد: ترکمنستان علم لر اکادېمى سى نينګ مى غوليازمالار انستيتوتى.

۵- فراغى، مخدومقلی. (۱۳۷۳). برگزیده اشعار مخدومقلی فراغى. به اهتمام عبدالرحمن ديه جى، انتشارات بين الملى الهدى.

۶- فراغى، مخدومقلی. (۱۳۸۳). ديوان کامل مخدومقلی فراغى. چاپا تيارلان: مراد دوردى قاضى، مشهد: انتشارات گل نشر.

۷- گلى، امين الله. (۱۳۶۶). سبرى بر تاريخ سياسى و اجتماعى تورکمن ها. تهران: نشر- علم، چاپخانه مهارت، چاپ اول.

۸- محمد حسن خان. (۱۸۸۴). مطلع الشمس. طهران.

۹- ميرزاى، عليقلی. (۱۳۶۵). تاريخ وقايع و سوانح افغانستان. ميرهاشم محدث، انتشارات امير کبير.

۱۰- ياور، محمد بشير. (۲۰۲۴). افغانستاندا مخدومقلی فراغى نينګ اورا نېليشى. تورکمنستان: ميراث علمى ژورنالى.

اوزبیک فولکلور شناسلیگی، تاریخی...

خلق آغزه کی بدیعی ایجادینی اورگنووچی فن فولکلور شناسلیک یا کی فولکلور ستیکه دیب یوریتيله دی. شو معناده فولکلور شناسلیک اساسلری قدیمگی دنیا ایسته تیک تفکریگه باریب تقه له دی. قدیمگی دنیا سیاحلری و تاریخچیلری نینگ افسانه و روایتلر، تولری عرف - عادتلر و مراسملری حقیده گی قیدلری، یازووچی و بسته کارلر نینگ فولکلور توغریسیده گی ایلک فکرلری فولکلور شناسلیک اوچون مهم دیر. برچه دورلر نینگ اوزیگه خاص عرف - عادت و مدنیتی شکلنیشی نتیجه سیده فولکلور شناسلیک هم درجه مه درجه اوسیپ بارکن. عرب خلیفه لیگی حدودلریده گی خلقلر ایرتک و راویتلر نینگ بیغینسی بولمیش « مینگ بیر کیچه » کتابینی هم فولکلور نمونه لرینی بیغیشده اوزیگه خاص تجربه دییش ممکن.

فولکلور اتمه سینی ۱۸۴۶- ییلده انکلس عالمی ویلیم تامسن تکلیف قیلگن بولیب، او « خلق دانه لیگی » دیگن معنایی انگلته دی. دستلبکی وقلترده « ایل ادبیاتی»، « خلق ادبیاتی»، « آغزه کی ادبیات »، « خلق آغزه کی ایجادی » دیب یوریتیلیب کیلگن اوزبیک خلق آغزه کی پوبوتیک ایجادی حادی ظریف ایجادیدن باشلب، یعنی ۱۹۳۵- ییلدن اعتبارن « اوزبیک فولکلوری » نامی بیلن ایشله تيله دی. خصوصاً، فولکلور نمونه لری حسابلنگن توماریس»، « شیراق » کی افسانه لر، « آلبامیش»، « روشن»، « کون توغمیش » کی داستانلر، « ملکه حسن آباد»، « اوچ آغا- یین باتیرلر » کی ایرتکلر، لیریگ قوشیققلر، مراسم و محنت قوشیققلری همده باشقه آغزه کی ایجاد نمونه لری اوزبیک خلقی قدریتلری نینگ اجرلمس قیسمی دیر، « فولکلور برچه صنعت نینگ باشلنیشی، سرچشمه سی، شو سبیلی هم باشقه کوپگینه صنعتلر او بیلن اویغون لیککه ایگه، شو نینگ بیلن بیرگه هیچ بیرگه اوخشه مگن اوزیگه

تاپیلیشی لازم بولگن نرسه - بویوم خصوصیتلری حقیده معلومات بیريله دی. تاپیشماق اریستاتیل تعبیری بیلن ایتگنده « اینگ یخشی میتافوره توریش اصولی دیر.

نتیجه لر

فولکلور اثرلر سوز صنعتی صفتیده یازمه ادبیات نمونه لری و صنعت نینگ باشقه تورلریدن اوزیگه خاص خصوصیتلریگه کوره اجره لیب توره دی. فولکلور گه خاص بو خصوصیتلر، اول، جماعوی ایجاد ایکنلیگی دیر. شونینگ اوچون هم بو تورده گی اثر نمونه لری نینگ مؤلیفی خلق عامه سی حسابلنه دی. اولر نینگ انیق ایجادکاری نا معلوم، یعنی انسانیم بوله دی و خلق آره سیده اولاد دن اولاد گه آغزه کی طرزده اوتیب ترقه له دی، آغزه کی اجرا ایتيله دی. بونده، البته، عنعنه لر گه رعایه ایتیلیب، سیقللنیب ورینتلرگه، ویرسیه لرگه ایگه بوله دی. شونگه کوره، فولکلور گه خاص خصوصیتلر صفتیده جماعوی لیک، انانیملیک، آغزه کی لیک، عنعنوی لیک، ورینت لیک همده ویرسیه و بلیک کورستيله دی. جماعوی لیک - اوزبیک خلق آغزه کی ایجادی خلق تمانیدن یره تيله دی. بيله میز کی خلقیمیز قدیم - قدیمدن جماعه بولیب، محنت فعالیتینی آلیب باریشکن، یعنی حشر- یولی بیلن بیرى - بیرى نینگ آغیرینی بینگیل قیلیشکن. منشو جریانلر دامیده تورلی خیل قوشیققلر، خلق تورموش نینگ، اجتماعى- سیاسى مناسبتلری نینگ تکامللشگه باریشی انسانلر بدیعی تفکری نینگ، اوسیشی جریانیده علاحیده اجرا چیلر، قوشیق چیلر، ایرتکچیلر، بخشیلر همده قیزیق چیلر، اجرا مکتبلری، استاد و شاگرد مناسبت لر پیدا بوله باشله دی.

ماخذ

نوم مقایسه خرنونی ات دری زفینند...

بناب جېف، بنوم جېف، مېث، بناب، مذار، پېښین ات دگه. دری- هیچگاه، شبانگاه، شام گاه، سحرگاه، روز، شب، بهار، تابستان ات دگه.

۸- مکون نوم: مکون نوم یو نوم ادې، کارجای ات مکون تی دلالت کښت. خرنونی- خرنون، شکاتم، وخون، بدنون، کابل، دوشنبی ات دگه. دری- کابل، ایستگاه، گذرگاه، دانشگاه، شغنان، بدخشان، تاجیکستان ات دگه.

۹- تاقاً (مفرد) نوم: یدنوم ادې، یی زنده جون یایی چیزتی دلالت کښت؛ مثال: خرنونی-چارک، ړنک، فارچ، درخت، ژیر، زمخ، چوکی، مېز ات دگه. دری- مرد، زن، اسپ، درخت، سنگ، چوکی، مېز، چپرکت ات دگه.

۱۰- لپ (جمع) نوم: نوم ادې، بېښدی اس یی چیزتی دلالت څه کښت، وی ته لپ نوم لوقېن؛ مثال: خرنونی- چارکېن، ړنکېن، درختېن، ژېړېن، زمخېن، چوکی یېن، مېړېن ات دگه. دری- مردان، زنان، درختان، سنگها، زمین ها، چوکیها، مېزها ات دگه. لپ (جمع) کلمه باید لپ نوم (اسم جمع) قتیر اشتباه مأسود؛ دوند جهت ادې، لپ نوم (اسم جمع) ته وېث نومېن لوقېن، ادې وېث شکل ییو (مفرد) ات وېث معنی لپ (جمع) قېد؛ مثال: لښکر (لشکر)، رمه، گله، قوم، سپاه، تایفه ات دگه.

۱۱- تصغیر نوم: تصغیر نوم یو نوم ادې، نوم خلکی، تحقیر ات محبت تی دلالت کښت؛ مثال: خرنونی- چارکک، ړنکک، چبک، چیدچک، غوښخک، پوندک، چپانک ات دگه. دری- مردک، زنک، پسرک، خانه گک، دفترچه، باغچه ات دگه. دری زفند تصغیر علومه یېن "ک" ات "چه".

۱۲- آله نوم: آله نوم یو نوم ادې سامون ات کار وسیله یېن نوم دېد ارد به کار یدېن؛ مثال: خرنونی- بېل، فی، تارښ، دېرف، جماچک، یغ، اره، سکنه ات دگه. دری- بېل، تېشه، تخته پاک، دستگیر، یوغ

منه شوندى. شو طفیلی سیف سرایى نینگ نامی تبرک، اثرلری تیلدن توشمه ی کپله دی. بیراق شاعر اثرلریده حرکت قیلووچی کوبونچک قهرمان عاشق نینگ حالتی، کیفیتى بیرده ی کؤترین که اېمس. بعضاً او ناراضی قیافده، یاریدن شکایت قیلووچی کیفیتده هم نمایان بوله دی. اوشنده ی روحیتده گی یار اوز معشوقه سی گه مراجعت اېته دی، اونى انصاف گه چقیره دی.

الا، ای دلبری منظور، بو کؤرکینگ گه بولیب معمور کؤنگولر قیلمه غیل رنجور، کپچر بو حسن دورانی بو مدتنی غنیمت بیل، بو فرصتده وفالر قیل بو عزت بیرله بول کوپ ییل، خلاقیت نینگ سپور جانی (سیف سرایى. ۱۴ بېت)

یار عشوهرلرینی کؤرگن، دنیا و اونینگ نیرنگلری خصوصیده تصور تاباره بایگن عاشق نینگ اوز معشوقه سیگه مناسبتی واقعه لر رواجی دوامیده انچه ددیللشه دی. اېندی لیکده معشوقه سیگه مراجعتیده نصیحت اؤزینى گینه خانلیک، اونى بېوفالیکده عیبلش اېگلله ی باشله یدی. شاعر سطرلریده گی ناراضی لیک روحیه سی نینگ قمر و دایره سی هم کېنگه یب، اجتماعی ماهیت کسب اېته باشله یدی. اونینگ قلمی دن چیققن ادبی پرچه لرگه ایجادکار یشه گن زمان واقعه لری نقطه ی نظردن قره یدیگن کتابخوان مصرعلریده گی زارلنیش، شکایت آهنگلری ایککی شخص: عاشق و معشوقه اؤرتسه سیده گینه صادر بوله یدیگن واقعه بؤلومی، بلکه مینگ لب، میلیون لب، کیشی لر آه و قغانی اېکن لیگینی آسانلیکچه حس اېته دی.

عادتى بودور همیشه بو بېوفا معشوقه نینگ کیم ایننگ وصلین تېلسه، اول فراقینده توتر بو فلک جورى بېکین سیف سرایى بغرینی اول یوزى آى هجر اؤتى نینگ اختراقینده توتر (۱۶ بېت).

زماندن چېکسیز جفالر کؤرگن عاشق نینگ

خاص ليگي بيلن علاحيده اجره لېب توروچي صنعت توريدير»- ديب تاكيدلنگن ايدى فولكلورشناس عالم جبار ايشان قل در حقيقت، بونى تن آلمسدن علاجيميس يوق چونكه خلقيميز مدنيت نينگ اينگ دستلبكى كورتكلرى فولكلور نمونه لرى آرقه لى كورينه دى.

بگونكى كونده معلوم كى، شخص نى تربيه لشدە اونينگ روحى حالتىگه تاثير قيلمسدن ئمره گه ايريشيب بولمه ىدى. خلق آغزه كى ايجاديده اولاد تربيه عينا انشو اصولدن فايده لنگن حالده عملگه آشپربله دى. داستانلريميز نينگ باش قهرمانلريگه ايلنگن جسور و مرد اوغلانلر و برنا و ايبالى قيزلر تيمسالى هيچ بير اوقووجى اعتبار سبز قالدیمه ىدى. اولر نينگ قيلگن ختالرى آرقه لى ياشلر گه توغرى بولنى تنلش كيهر كليگى اوقتيربيله دى. نفقت داستانلريميز تربيه ويليک اهميتى جهت دن فولكلور شناسليکده مقاللرينىگ هم اهميتى سلماقلى درجه ده دير.

مبحث

مقال آغزه كى ايجاد نينگ كيچيک كورينيشلريدن بيرى. فولكلورشناسليکده كيچيک ژانرلرنى پريميه ديب اتش هم قبول قيلينگن. مقاللر حجم جهت دن كيچيک بولسه - ده، فکر و مضمون جهت دن كيچيک قمراولى دير. مقال اوز طبيعتيگه كوره خلق ارا ژانرلردن بيرى دير. دنياده اوز مقالىگه اىگه بولمگن خلق نينگ اوزى يوق. چونكى هر بير بير خلق اوز قره شلرى و حياتى تجربه لرى محصولينى مقاللر كورينيشيده اولادلرگه قالديره دى.

شو اورينده علاحيده تاكيدلنیشيميز كيهر ك بولگن ينه بير فولكلور نمونه سى بو تاپيشماقلر دير. تاپيشماقلر خلق آغزه كى ايجادى نينگ كيچيک و عامه باب همده خلق ارا ژانرلردن بيرى حسابلنه دى. بو ژانر ياش اولادنى حياتينى بيليشگه، بارليق ده گى نرسه - بويوم لرى نينگ خصوصيتلرينى يادده سقلب قاليشيگه اورگته دى. تاپيشماقلر نينگ ماهيتى، اساساً ميته فوره بيلن باغليق بوليپ، اولرده

- ۱- م. جوره سيف، ن. ايشان قىل اف، فولكلورشناسليکكه كيريش، تاشكنت، ۲۰۱۷.
- ۲- م. سليمان اف، اوزبيک فولكلور. نمانگان، ۲۰۱۶.
- ۳- بيكه تيف، ن. آنه تىلى درسلىرىنى اوقيتيشده انتر فعال اصوللرده فايده لنيش. ۲۰۲۱.
- ۴- م. عبد المجيد نديم، بررسى رسم و رواجهای اوزبيکهای افغانستان. ۱۴۰۰م.
- ۵- نبيت، سايت ضيا اوز.

هـؤسـن...

ايسن روي هؤسنننه جيک وطننه شؤبان او سمسور کبريمان، نو جيو زي وطنننه رۆپيک او ودانييه كي سهم او ډېو گوډيک. جيو زي جهالت او تۆپه نامه پېنه تانو کډه نامه رت او بار کبريک او يک ليفلي او بى زينتليکهنى ميدانه تانو منزى تۆپلي او تانو اتى جاى وطننى کنځه كي اتفاقي، اتحادي، بىژانيارې، خوشحالي يې او علمه نه پلله كي زينتليک کبريک او يک وارې منزى لو محبت او بىژانيارې مۆشیک.

جيو زي وطنننه شې دم او تان نامه زراعتې ټي نيل او آباد کبريک او تانو ميشته وطن پلکيسن افغانستان آنکې وارې بي طبعي شؤبانيار بخشیک.

ايمې ساپ هؤسنننه جيکه منزى شروع بيمېت، الله (جل جلاله) کبري يوزې امزؤکالؤکه هؤسن امه نه وطن او هېواده کې همېشه درېټي اراله ني، امنه ني، بىياره ني، بىبختي ني، خوشحالي ني، يکبيـواواني، شؤبانياره ني او هرکئ مۆخپؤدميکهنى سبب گيره يو.

لکه شيله زي هؤسنننه مۆسمه کې بن، دم او کنده نامه کې شؤبانه پۆشه نام بيمېت، الله (جل جلاله) کبري يوزې امه نه وطننه کې ارال او امنه نه پۆشه نام بي بيتيتيو زي وى امنه ني ډل او بيزالي هيله او ارزؤ تيني.

ميشته وطن او هېواده نه هرکئ مۆخپؤدميک او سؤکالي ني اميدي!

ات دگه. آله نوم قرث زفېنددو رقم: ييو سادأ ات ييو مرکب. سادأ خرنؤنى زفند- فى، خراو، چابنت، يغ، ډېرف. درى- بېل، اره، پياله، برمه، قاشق ات دگه. مرکب نومېن خرنؤنى زفند- خراو دؤن، چابىزارگ، يغىزارگ، فى. دستأ، ډېرف دستأ ات دگه. مرکب نومېن درى زفند- خط کش، دستگير پياله دانى، چاى جوش، آبگرمى ات دگه.

مآخذ ات منابع

- ۱- مشكور، دكترمحمد جواد. دستورنامه در صرف و نحو زبان فارسى، ايران: چاپخانه موسوى، ۱۳۴۵هـ. ش. ص ۲۰.
- ۲- مشكور، دكترمحمد جواد، اثر قبلى، ص ۲۳.
- ۳- سناغزنوى، محمداكبر. دستور زبان درى، كابل: انتشارات ميوند، ۱۳۸۷هـ. ش، ص ۲۵.
- ۴- يمىن، محمد حسين. دستور معاصر زبان درى. كابل: انتشارات ميوند، ۱۳۸۲هـ. ش، ص ۶۷.

سيف سرايى- ليريک شاعر و اونينگ...

اول يـوزى يـاـكـيـم، جـهـانـى دور بو زمان خؤبلىرى نينگ خانى دور ياسمين تن، قامتى سروى روان ذلفى جنت باغى نينگ ريحانى دور كير پوگى نينگ اؤقىنه جانلر نشان قاشى ياسين نينگ جهان قربانى دور شمس انينگ هر كون يقاسينده توغر اول سببدين بو جهان نورانى دور (سيف سرايى. شعرلر. گلستان. تاشكېنت ۱۹۶۸. ۱۲ بېت. بوندن كېيىنگى تېگيشلى صحيفه كؤرستيب بېريله دى. ر. و.، ح. ا).

جهان نينگ فيض و شكوهى، كؤركى و تراوتى هم اوشه آى يوزلى، سرو قامت، ذولف ريحان، كيپرلىگى يۇق يار بارلىگى اوچون. عكس حالده بولر نينگ همه سى، يعنى دنيا نينگ بارلىگى مضمون سيزدير. سيف سرايى قلميدن روح آليپ، قيزغين حركت قيلووجى عاشق نينگ- اطراف محيط، اونينگ واقعه حادثه لريگه نگاهى

اؤتلى فغانى، حسرتلى نفسى تاباره بلندلشه دى. او تېنگ سيزليک، حق سيزليک، جبر و ظلم- نينگ كوچه يگنيدن اضطرابگه توشه دى، وفا اؤزىگه جفانينگ پېشواز چيققنيدن تؤلغنه دى، روحاً اېزله دى.

تارتيب زمانه خؤب لرى نينگ جورينى مدام كؤردونگ مى هېچ بيريدن بولردين وفا كؤنگول كويدوم سېنينگ بيله نېچه كېز فرصت اؤتينه ييللر چېكيپ سېنينگ بيله جور و جفا كؤنگول قاضى اوى نې بيرده، عجب، مفتى قويدوده دور بيلغى اېديم سېنينگ بيرله خوش ماجرا، كؤنگول (۲ بېت).

فرصت، كېچه ياتگن حادثه لىر، عدالت- سيزليک نينگ اوجى گه چيقيشى جوابيه- غزل قهرمانى كؤزىنى آچيب، جرعت نينگ كوچه- يشى گه، صبر كاسه سى نينگ ليما- ليم تؤوليشى گه آليب كېله دى. استه- سېكين هوركاوچ، اندیشه لى، دديل گپيريشدن حيقه- ديگن عاشق اؤزىنى جدى، راستگو، حقيقت- طلب، غضبلى شخص اېگلله ي باره دى. انه شوندى ايجابى غايوى اؤسش يولى نينگ دوامى سيف سرايى نينگ فارس- تاجك تيليده- گى مېراثيده هم كؤرينه دى. توغرى، شاعرنينگ بو تيلده گى شعرلرى چندان كؤپ اېمس. حاضرچه اولردن نمونه صفتيده اوچته گينه شعرى اثر معلوم. احتمال، اولر ينه باردير. بولردن قطعى نظر موجود شعرلر نينگ اؤزى هم سيف سرايى نينگ بو ساحه ده يخشى گينه صلاحيتى، اؤتكير قلمى، پخته بيلمى بؤلگن- لېگيدن درك بېره دى. سيف سرايى نينگ فارس- تاجك تيللريده گى شعرلرى روان اؤقيله دى. اولر نينگ بديعى بۇياقدارلىگى اوستيده مهم فقط يخشى گپلرنى ايتيش ممكن. مذکور شعرلر نينگ غايوى يؤنه ليشى شاعرنينگ اؤزبېك تيليده گى اثرلريگ تؤلّه جوره واز بؤلشى بيلن اهميتلى دير.

... ادامه دارد

تفکر

TAFAKKUR
MONTHLY

د ورونو قومونو د ژبو او ادبیاتو انستیتوت علمي- څېړنیزه، ادبي او فرهنگي میاشتنۍ جریده

مسئول مدیر: څېړندوی شریف الله سانبڼ

مهتمم: حافظ عبدالباري مریانی

کتنپلاوی: څېړنپوه خیرمحمد حیدري، څېړنوال عبدالمجید ندیم، څېړندوی فریدالله فرحان،

څېړندوی شریف الله سانبڼ، څېړندوی نوریاعدي نور

کمپوز او ډیزاین: ش. سانبڼ

د اړیکې شمېره: ۰۷۷۷۴۶۶۱۱۷

برېښنالیک: Informationasakabul@gmail.com

په دې جریده کې له سرلیکنې پرته، د نورو لیکنو سپیناوی په خپله د لیکوالو په غاړه دی.

اکاډمی علوم افغانستان

معاونیت علوم بشری

مرکز زبانها و ادبیات

انستیتوت زبانها و ادبیات اقوام برادر

مدیریت جریده تفکر

آدرس: اکاډمی علوم، انستیتوت زبانها و ادبیات اقوام برادر،

مدیریت جریده تفکر، شهرنو، کابل- افغانستان

تفکر میاشتنۍ

۱۴۰۴ ل. کال غويي (ثور)،

پرله پسې (۱۵۱مه) گڼه،

دویمه گڼه،

څلورم مخ،

سیف سرايي- لیریک شاعر و اوښک

(سهیل و گلدورسون) داستاني (۲)

معاو محقق مظهرالدين لبيب

انه شو مصرعلرده گي اشاره لرگه سوينگن حالده ن. ملله يف و باشقه ادبيات- شناس لړ سيف سرايي خوارزمي نينگ شو نام بيلن اتله ديگن قيشلاغيده توغليگن بولسه كبرهك، دېگن فكرني اورته گه تشله يدي (ملله يف ن. اوزبېك ادبياتي تاريخي. ت. ۱۹۷۶، ۲۲۵ بېت).

خ. مين نېگلو ف اېسه شو مساله اوستيده ن. دورانوف بيلن مناظره گه كيربشه دي. رساله مولفي اوز نقطه ي نظريني اساسلش نيتيده ادبل بولري- دانيس و اولرده «بو اسم» بيلن اتلگن قيشلاقلرنينگ انچه گينه اوچره شيني تاكيدله يدي (مين نېگلو ف خ. اوشه كتاب، ۲۴- بېت). حاضرگي تاتارستان حدوديده قديم- قديمدن كوپگينه «قميشلي» نامي بيلن يوريتيلووجي اهالي يشه يديگن جايلا بولگن ليگيني معلوم قيلگن كتاب صاحبي اوز خلاصه لريني يكونلشگه اوته دي. (اوشه كتاب، ۲۶ بېت). بيراق، تدقيقاتچي ذكرى اوتگن خلاصه دن آلدن «شاعر توغليگن قيشلاق تيل گه آلينگن جايلردن قيسي بيرى»، دېگن حقلې سوالني اورته گه تشلب، اونى جواب سيز قيلديره دي. مساله نينگ خوارزم بيلن باغليق تاماني هم آچيب قاله دي. علمي بحث طلبى بير فكرني انكار قيليش اوچون ايشانچلى و رد قيليش قيين بولگن معلوماتلرگه سويه نيشنى تقاضا اېته دي. خ. مين- نېگلو ف ده اولر يوق. قسقه سى، سيف سرايي نينگ آلتين اورده حدوديده حيات كېچيرگنى، «اونينگ اثرلري نېگيزيده قپچاق تيلي يابتشى» نى اساس قيليب آلگن. خ. مين نېگلو ف تاريخي شخصلر فعاليتيني بهالشدنه قوپال خطالرگه يول قويه دي (اوشه كتاب، ۲۶- بېت). اونينگ علمي فعاليتيده گي بوندى بير ياقلمه قره شلر قطب خوارزمي حقيده گي كتابيده هم كورينه دي. عموماً آلگنده سؤنگي ييللرده تاريخي شخص و معلوماتلرگه خالصانه مناسبتده بولمس ليك، اولرنى مجبورى «اوز ينيكى» قيليش گه

هوسن

گوري

څېړندوی شریف الله سانبڼ

خوشحالي بخشيمان او انساننه اجتماعي زېنتېليکونه آميد او ارمان نامه زېنت کېرېمان.

کول زې هېمننني شلي، ليگالي او سختي ني هېل نام پرته توت بو، نو خلک ايله پېتېيسن امانامه پېنه بېرانتني تازه هوا کې بېزانبارني سا گوښت.

پېچين نامه نه کپت نامه پېنه او پوښه نامه نه باليکه پېنه خوند گوښت. موته نام، گت نام، کنده نام، دم نام، بيکېلي نام او چمن نام نيله او هر ټانېکه طبيعته نه شوبانبار او بېيار تانديمان زې اتې شوبانبار او ميشتي گان ودي هوانه تيکې ديتي فېلي ني ساپ پرېشاني نام، کسريارنام او مشکل نام منزه پېنه ديمېت او تسو آنکې اميدنامه پېنه پونزيسن زېنتېلکوني يک در وچاران ديمان.

هېواده نه نامي خېټن، شاعر او نيکه نيکانه ادبه نه بابا ارواښاد محمدنواز حقيقت سانبڼي تانو يک شعره کې هوسننه مؤسمه نه جيکې اياتې هيله او اميدنامه نه تصويره اشپکې پوډم کېري توس:

پسرليه!

راشه پسرليه له گلانو سره راشه!

موږ ته پسرليه اميدونو سره راشه!

راشه پسرليه زما چم ته له پېغام سره!

راشه پسرليه له خوندونو سره راشه!

راشه پسرليه د وطن غېره رنگينه کره!

راشه پسرليه پېغامونو سره راشه!

راشه پسرليه د وطن خاوره زرغونه کره!

مؤسم نامه کې ساپه پېنه شوبانه او هره بېزان مؤسم هوسن تينه زې تانو منزې طبيعته نه شوبانبار او رنگارنگ پوښه نامه نه خوشبويي پېنه علاوه نوڼگي کوڅه نام، اميدنام، هيله نام او بدلون نامه آنيمان.

هوسن تم او کسبه منزې، شوبانبار او پلکاو منزې، پوښه او بلبله منزې گېتېيسن مؤسم تينه. هوسن تسې اميدنامه پېنه پونزيسن شوبانه مؤسم تينه زې خلکه آبادي نه، سوکالي نه، تم او زېنتېليکونه بکې بتيه مان او تانو منزې نوڼگي فېلي ني او نوڼگي زېنتېليکوني شروع بيکھني زېري آنيمان. هوسننه جيکاکې هر يک بې زانيمان او خوشحال بيمان.

هوسننه مؤسم تسې شوبانه رنگين او معطر هار تينه زې خورمي مؤسم نامانکې تسونه شوبانباره شخې اسه هاره تسونه گيلېتي نامه کې تله مان او تسو بي تانو منزې شوبان کېرېمان.

هر يک مؤسم آنکې هوسن تانو برکته پېنه شوبانبار او زېنت بخشيمان، هوسننه جيووه نه يکوله وي. زې مؤسم آنکې تغير تيمان، بلکې تانو منزې لو زيات وارې شوبانبار، بېزانبار او بېختي نامه بي آنيمان زې لو خلکه نه اميدنامه نه غوټې نام اياتې مؤسمه کې وچرېمېت او تانو اميدنامه نه پورې نامي پاوو توييمېت. هوسننه مؤسم هر ټان او منطقا کې خلکه نه استقبال، بېزانبار او هرکول جېسه منزې مؤخاموخ تيمان، شيلانکې زې هوسننه جيکه منزې نه يکوله وي. زې طبيعت او زراعت بې او شوبان بيمان، بلکې

انساناننه عمر او زېنتېليکه بي يک نۆنگه پړاوه کې پاوه ټيکائکې گاييمان او انساناننه ذهن نامائکې شوؤباڼيار بخشيمان. افغانستانه خلک او ولس نام هر يک او هر يک ټاننه اتې هؤسنننه دېس نامه کې يک وارې منزي خوشحالي ني او بيزانيکه ني اظهار کېر يمېت او تانؤ منطقانه پارې ينه (رسم او رواج ه نه) مؤخي يک وارې نه آمائکې او مختلف ټان نامائکې چکر او سياحت آتکې ديمېت.

هؤسنننه اتې شوؤانه او هره بيزان مؤسمه نه شوؤانه طبيعت او شوؤباڼيار نامه نه مناسبتې هېواده نه نامي خېټن، شاعر او نيکه نيکانه ادبه نه بابا ارواښاد محمدنواز حقيقت سانېن تانؤ يک شعره کې هؤسنننه ارتباطې اشیکې جمان:

پسرلي ته!

پسرلی شو په هر خوا کې دي جشنونه
ټول ځوانان کوي مېلې او اتڼو نه
شپږ ډاگونه په گلانو ښايسته ښکاري
څومره ښکلي ښکلي ښکاري اوچت غرونه
سردرو ځينې د عطرو بووی راخېژي
څومره ښکلي ښکلي ښکاري شنه باغونه
غونچې ښکاري د گلونو بوټي، ځانگې
بوراکان کوي په مينه پروازونه
هوا ښکلې، فضا ښکلې، دنيا ښکلې
پسرلي ته حقيقت ليکي شعرونه

ترجمه

هؤسن آتکې!

هؤسن بووه، هر بکه کې جشن نام تينېت
چټ لوټ نام مېله او آتني نام کېر يمېت
شپږ ډاگ نام پؤشه نامي شوؤانه تانديمېت
ؤتله کنډه نام کته شوؤانه شوؤانه تانديمېت
کنډه شوټه او دره نامه پېنه عطره نه گان رت بيمان
نيله کاره نام کته شوؤانه شوؤانه تانديمېت
غونچه تانديمېت پؤشه نامه نه گټ او شانکه نام
بوراکان کېر يمېت مينه يې ورزای نام
هوا شوؤاني، فضا شوؤاني، دنيا شوؤباني
هؤسن آتکې حقيقت خېښتمان شعر نام
هؤسنننه مؤسمه نه شوؤانه طبيعت، معطر او ياغزي هوا
انساننه طبيعت، جسم، روح او ذهن آتکې سکون، ارام او

راشه پسرليه د زمان له ارمانونو سره راشه!
راشه پسرليه د دردمندو له درمل سره!
راشه پسرليه د زخمونو ملهمونو سره راشه!
ترجمه

هؤسن!

جه هؤسن پؤشه نامه منزي جه!
امائکې هؤسن آميدنامه منزي جه!
جه هؤسن امه نه څم آتکې پيغامه منزي!
جه هؤسن ميشټييار نامه منزي جه!
جه هؤسن وطننه کنځه رنگين کېره!
جه هؤسن پيغام نامه منزي جه!
جه هؤسن وطننه سوّمه نيلل کېره!
جه هؤسن زماننه ارمان نامه منزي جه!
جه هؤسن شؤل وده نامه نه درمله منزي!
جه هؤسن گمشت نامه نه ملهم نامه منزي جه!

هؤسنننه جيکه منزي انسانه کې مثبت آميد، ارمان، بيار، او پيغام نامه نه فکر او تسؤنه پوره بيکه نه او استائکې آنيکه نه باور او تصور ميلئ لبيان ديمان زې انسانائکې بيار او خوشحالي ني مّوال او روحيه بخشيمان.

ډل او مهربان الله تعالى يې تانؤ بنده گانه رتئ کته نعمت
او شوؤباڼيار نامه پېرزؤ کېري تّوس، خو کڅيختي زې بعضي
شوټه زؤرې، ناږه پشک او بې پروا خلک گيري بي الله تعالى نه
نعمت نامه نه ناشکري کېر يمېت او ډل استې اسه نعمت او
شوؤباڼيار نامه کڅوټ کېر يمېت، يوّمه کې فساد تله مېت او
الله تعالى نه بنده گانه مصيبت، وير او غمه کې تله مېت.
تيمي نئ تانؤ فؤکه رتئ او نئ بي وارې رتئ هره لوښيمېت،
سم فتنه پېنه پيڅېلي تيمېت او کسه ني باتي زې بئ تم او
نيکي آتکې تسؤني ډاکه پؤټي تيمان او کڅ تمه شځې ډاکه
گېټي تيمېت.

امائکې لازم تيني زې الله تعالى نه هر سيټه نعمته نه شکر
اداء کېريک، تانؤ منطقا، ټوږلن او وطننه تانؤ است او
کوښش نامې وارې بي رنگين، آباد، سمسور او غني کېريک.
مؤيه نام، گټ نام او پؤشه نام وټټيک او تانؤ فؤک او خلکه
شځې وطننه شوؤبان، آباد او ودان کېريک. دؤره او
بارؤد نامه نه گانه پؤشه نامه نه معطر او ميشټه گانې پؤسيک
زې هم امه نه صحتائکې فايده تيبه او هم بي امه نه هره او
ذهن نام آرام او خوشحال تيته. ...

۳ مؤخ

اورښيښ حالری احیان-احیانه کؤزگه تشلنېب توره دی. بوندى غير علمى فکرلړنينگ ضررلى عاقبتلړينى اؤز وقتيده ايلغب آلگن اکادميک ا. مومنوف اوشندى شخصلرگه نسبتاً اؤزى نينگ عادلانه خلاصه سيني اؤرته گه تشلگن اېدى. انه شو فکرلړنينگ تصديغينى اکاد. ا. مينس نينگ ا. مومنوف حقيده گى خاطره لريدن تاپيشيميز ممکن. «ا. مومنوف نينگ-دېب يازهدى اکاد. ا. مينس، آتشين بين المنلچى اېکن ليگى مېنى حيرت گه سالدى. اؤتميشده گى عالمرلر حقيده گپ بارر اېکن، و وزمين ليک بيلن اوشه عالمرلنينگ توغيلگن جايينى تآکيدلب اؤتردى: «بعضيلرگه حيرانمن-دېردى کويونيب، بيرار شاعر و عالم نينگ قيسى ملت گه منسوب ليگى حقيده چنانم شاو-شاوو کؤتريب، تله شيب تارتيشيشه دى. بيرلرى بو اؤز بېک عالمى دېسه، ينه بيرلرى، يوق، بو تاجک، دېب تله شيشه دى، اونى اؤز ملت وکيلى قيليش گه اوريشه دى اخير، اؤتميش علامه لرى اؤرته آسياده گى جمع خلق لرنينگ ايلک دردانه لريدن آذوقه آلگن-کو. دېمک، اولر نينگ اثرلرى عموم خلق بايليگى اېمس مى» (مينس ا. خاطره لردن بيرى لوحه. «فن و تورموش» ۱۹۷۸-۸ سان، ۲۴-بېت). قرنک، قندى عاقلانه و عدالت بيلن اؤرته گه تشلنگن خلاصه. چيندن هم، سيف سرايى و قطب خوارزمى لر قالديرگن معنوى مېراثدن (اؤرن سيز بحثلر زؤمه-زؤرکه اساسلشلردن خالى حالده) تاتار خلقى نينگ بهره مند بؤلېشى گه کيم خلاقيت بېره پېتى؟ نېگه اولر قالديرگن مېراثنى مشترک معنوى بايلىک صفتيده قرهش و بهالش ممکن اېمس؟ فکريميزچه، بهم جهت بيرگه ليکده ادبياتيميز نينگ حتى نظرى معمارلى اوستيده اؤيله شيميز، اولر نينگ مشترک ترقيات قانونلرى، قرداش، تيلداش، دينداش خلقلر دؤستليگى نينگ غايوى اساسلر ينى بؤرتيريب کؤرستيش گه زؤر بېريشيميز کېرهک.

سيف سرايى ۱۴ عصر- اؤز بېک دنيوى ادبياتى تاريخيده اېنگ اولا، زبردست شاعر صفتيده قدرلى دير. اونينگ بيزگچه يېتېب کېلگن ترقيات نظمى مېرائى اؤز مولف نينگ يخشى گينه صلاحيتيدن خبر بېره دى. سيف سرايى اؤز زمانه سى نينگ فرزندى. اما دانشمند و ايلغار قرهشلر اېگه سى، دنيا و اونينگ واقعه لرى گه عقل کؤزى بيلن قرهش گه، اونى کوزه تيش، بهالش، مناسبت بيلديريش گه قادر کيشى اېدى. شونينگ اوچون اونينگ ادبى مېرائى اؤزى گه زمانداش بؤلگن طبع صاحبلى اثرلريدن توبدن فرق قيلمه-يدى. بلکه اوشه لرگه هماهنگ ليک، يقين ليک کيفيتى اوستون توره دى. سيف سرايى غزلياتى نينگ يېتکچى موضوعنى عشق-محبت تلقينى تشکيل اېته دى. شو باش و عنعنوى موضوعده اثرلر يره تيش جريانيده او اؤزى يشه ياتگن زمان علتلر ينى تورلى رمز و اشاره لر ياردهيده عکس اېتتيريب قالديريش گه اېريشه دى. شونينگدېک، عايلجناب انسانى فضيلتلرنى اولوغلش، دنيا و اونينگ نعمتلريدن بهره مند بؤلېش گه اوندش، عمر ينى شايع اؤتکرمسليک، علم-فن کسب-هنر اؤرگنيش گه دعوت سينگرى ايلغار غايه لر ترغيب هم سيف سرايى معنوى مېرائى نينگ مغز-مغزى گه سينگيب کېتگن. شاعر شعرلرى نينگ يېتکچى قهرمانى-عاشق. او اؤز يارى نينگ صميمى شيداسى و همدى دير. عاشق اوچون دنياده يگانه بويوک موجودات بار، او هم بؤلسه محبوبه دير. اونينگ نزدى و نظريده بيرار-بيرر کيشى شو محبوبگه تېنگ کېلمه يدى. منه، اوشه صادق قهرمان عاشق نينگ بو باره دگى خلاصه سى: ...

ص۳